

לבחירת הלויים תחת הבכורים

על הפסוק **וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם** מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם' (במדבר ג, יב) נאמר במדרש רבה (ג, ד): 'ואני - בשמחה, הנה - ברצון, דברי ר' ישמעאל'. בספרי לבמדבר (פיסקה קיז) מובאים דברי ר' ישמעאל בקשר לפסוק **וַיִּדְבֶּר ה' אֶל אֶהֱרֹן, וְאֲנִי הִנֵּה נִתְּנִי לְךָ אֶת מִשְׁמַרְתְּ תְרוֹמַתִּי לְכָל קֶדְשִׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נִתְּנִים לְמִשְׁחָה וּלְבִנְיָד לְחֶק עוֹלָם' (שם יח, ח): 'ואני - ברצון, הנה - בשמחה'. 'רצון' ו'שמחה' הם שני מושגים קרובים בהוראותיהם ומתחלפים זה בזה, ולכן למעשה מדובר באותה דרשה על שני פסוקים נפרדים.¹**

ברם יש לתמוה, למה לא הביא בעל הספרי את הכלל של ר' ישמעאל ש'ואני' הוא לשון שמחה, במקום על הפסוק הנ"ל (יח, ח) - על הפסוק **וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת אַחֲיֵכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכֶם מִתְּנָה נְתָנִים לָהּ לְעֵבֶד אֶת עֲבֹדַת אֱהָל מוֹעֵד** שנמצא רק שני פסוקים קודם (שם ו)? ונראה שבעל הרוקח הרגיש בקושי זה, ולכן לפני שהביא (בפירושו על במדבר, עמ' עא) את דברי הספרי לפסוק ח' - הוא פירש שהכוונה של לשון 'ואני' שבפסוק ו' היא 'ואני נמלכתי בפמליא שלי', לכך נאמר בפסוק זה 'ואני' ולא 'אני' (ולא משום ש'ואני' הוא לשון רצון ושמחה). פירוש זה מבוסס על הכלל הידוע, כפי שציין המעיר שם, שכל מקום שנאמר בו "וה" - הכוונה 'הוא ובית דינו' (ב"ר נא, ב, ומקבילות)². זו כנראה לדעתו הסיבה שהכלל של ר' ישמעאל ש'ואני' הוא לשון רצון ושמחה נאמר רק על פס' ח.

יש לציין, שכלל זה ש'ואני' הכוונה 'ואני נמלכתי בפמליא שלי' מתייחס למעשים של פגיעה ועונש שה' עושה, אבל לא למעשים נעימים ו'חיוביים' שה' עושה,

1 עי' מאמרי "לשימושי המנוגדים של לשון ויהי", 'המעין' תמוז תש"ע (ג, ד) עמ' 14.

2 יש לציין, שהרוקח אינו היחיד בפירוש זה בקשר לבחירת הלויים, שכן במדרש במ"ר ג, ד, לאחר שמובא שם הכלל של ר' ישמעאל 'ואני- בשמחה' לגבי הפסוק 'ואני הנה לקחתי את הלויים' וגו' (במדבר ג, יב) והדיון שעליו, באה הוספה זו: 'ורבנן אמרי, כל מקום שנאמר בו "ואני" כביכול הקב"ה ובית דינו'. כלל זה לא נמצא במקורות, וגם מצורת הלשון 'אמרי' נראה שהוספה זו היא משל מסדר במ"ר שהעביר כלל זה מן הכלל הידוע 'כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו', כפי שעשה הרוקח. כיוצא בזה גם במאמר על הביטוי 'ויקח מאבני המקום' (בראשית כח, יא): 'ר' יהודה אמר י"ב אבנים נטל... ר' נחמיה אמר נטל ג' אבנים, רבנן אמרי מיעוט אבנים - שנים' (ב"ר סח, יא), נראה שהדברים בשם 'רבנן' הם תוספת מאת מסדר המדרש על סמך הכלל הרווח שמיעוט לשון רבים שנים (מכילתא יב, יד; ספרא טו, כ; ועוד), ולחנים השמיט הרד"ל את התיבה 'מיעוט' במאמר הנדון. כלל זה מבוסס על הכלל הידוע 'תפסת מרובה לא תפסת, תפסת מועט תפסת' (יומא פ, א, ועוד).

שלגביהם אינו נמלך בבית דינו. כך נאמר בירושלמי על הפסוק 'ה' נתן וה' לקח' (איוב א, כא): כשנתן לא נמלך בבריה, וכשלקח נמלך בבית דינו (ברכות ט, ה). ויש להוסיף, שלעיתים ה' נמלך בבית דינו גם בנוגע למעשה 'חיובי', אם הדבר שה' עומד לתת לאחד יגרום צער או הפסד לאחר³. כך מתקבל מן הדרש לביטוי 'נעשה אדם' (בראשית א, כו), שבא בלשון רבים משום שהוא נמלך במלאכים אם לברוא את האדם או לא (ב"ר ח, ד). ונראה שהטעם שנמלך במלאכים הוא משום שבבריאת האדם, שעליו נאמר 'ותחסרהו מעט מאלוקים' (תהילים ח, ו), נגרע מערכם ומגודל מעמדם ומרום מעלתם של המלאכים.

על יסוד האמור נראה להציע, שבעל הספרי לא פירש לשון 'ואני' בקשר לבחירת הלויים במובן 'בשמחה' משום שבחירתם באה על ידי שלילת מעמדם של הבכורים, ולא ראוי לתת דבר בשמחה לאחד אם הדבר גורם צער לאחר; לכן יש לפרש לשון 'ואני' במובן 'אני ופמליא שלי' כפי שמפרש בעל הרוקח כמובא לעיל. לעומתו בעל המאמר במדרש רבה הנ"ל שמפרש לשון 'ואני' בפסוק על בחירת הלויים במובן 'בשמחה', נראה שהוא סובר שהבכורים נפסלו עוד קודם, בעת שקלקלו ועבדו לעגל (במ"ר ד, ח), ולפי דעה זו פירושו של 'תחת' כל בכור הוא במקום הפנוי שהשאירו הבכורים מאז חטא העגל, ולא שהחלפה בין הבכורים ללויים נעשית עתה. אולם לפי דעת הספרי פסילת הבכורים ובחירת הלויים באו בו בזמן, ולכן לשון 'ואני' אינו נדרש במובן 'בשמחה' - אלא במובן 'ה' ובית דינו', כמבואר לעיל.

ונראה שמבחינה עיונית המחלוקת ביניהם היא מהו הגורם היסודי לפסילת הבכורים. לפי מדרש רבה עצם המעשה של עבודת הבכורים לעבודה זרה, העומד בניגוד גמור לעבודת ה', הוא זה שפסל אותם מלשמש בתפקידם מכאן והלאה. אולם לפי דעת הספרי המעשה מצד עצמו לא פסל אותם מיידית ולתמיד - אלא החטא שבמעשה, והיות שלגבי חטא קיימת אפשרות של תשובה וכפרה⁴ - פסילת הלויים יצאה לפועל רק בעת שה' אמר למשה לקחת את הלויים תחת הבכורים. זו בדיוק

3 על פי הנחה זו ניתן להסביר את הדרש לביטוי "וה' פקד את שרה" (בראשית כא, א): אמר ר' אלעזר בן פדת, כל מקום שאתה מוצא וה' הוא וסנקליטין שלו. מלמד שישב הקב"ה במשפט וכו' (תנחומא מהד' בובר וירא, לד). לכאורה יש לשאול, הלא כאן מדובר על נתינה מצד ה', ולכן מה הצורך לשתף את הסנקליטין שלו בדבר. הלא על 'ה' נתן' אינו נמלך בשום בריה. אלא שגם כאן יש משום, וה' לקח, משום שפקידת שרה תביא לידי שלילת מעמדו של ישמעאל. יש להוסיף שגם לפי מקום אחר נדרש הביטוי, וה' פקד את שרה על השתתפות המלאכים בדבר, אבל מכיוון אחר. לא שה' נמלך בהם ושיתף אותם בדבר, אלא שהם באו לפני הקב"ה ביזמתם מצד עצמם להאיץ כביכול בקב"ה לפקוד את שרה. ואם כי ה' היה פוקד את שרה גם בהעדר התערבותם של המלאכים, בכל זאת חשב ה' אותם כאילו הוא שיתף אותם בדבר. (עי' פסי"ר, פמ"ב, מהד' איש-שלום עמ' קעה, ב).

4 עי' שערי תשובה לרבינו יונה, שער רביעי.

המחלוקת שאנו מוצאים בין רב ששת ובין רב נחמן בכהן שעבד עבודה זרה ואחרי כן שב בתשובה (מנחות קט, ב), שלפי רב ששת הוא פסול מלשמש במקדש, אבל לפי רב נחמן הוא כשר וקרבתו עולה לריח ניחוח; גם כאן המחלוקת ביניהם היא אם עצם המעשה של עבודה זרה הוא הגורם לפסילתו מלשמש ככהן - או גודל החטא שבמעשה הוא הגורם לפסילתו, ולכך יש תיקון בתשובה שלמה ובכל מיני דרכי כפרה⁵.

* * *

לשלמות עניין בחירת הלויים יש לדון במשמעות הביטוי "אני ה'" ומיקומו בפסוק 'וְלִקְחֶתָּ אֶת הַלְוִיִּם לִי אֲנִי ה' תַּחַת כָּל בְּכֹר בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל' (במדבר ג, מא). בדרך כלל בא הביטוי "אני ה'" בסוף פסוק או בסוף ענין, ומשמעו: נאמן לשלם שכר. כך בספרא לפסוק 'שְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה'' (ויקרא יט, יז). לכן יש לשאול, למה בא הביטוי 'אני ה'' בפסוק דלעיל באמצע הפסוק? ונראה להציע, שהטעם לכך הוא משום שביטוי זה משמש לא רק במובן 'נאמן לשלם שכר טוב' - אלא גם במובן 'נאמן לתת עונש לעובר על המצוה'. כך מתפרש ביטוי זה בפסוק 'לא תקם ולא תטר את בני עמך וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעְדָּ כְּמוֹד אֲנִי ה'' (שם יט, יח): אם אתה אוהב את רעך - אני נאמן לשלם לך שכר טוב, ואם לאו - אני דיין לפרוע (אדר"נ סופט"ז). מבחינה זו, לו היה בא הביטוי 'אני ה'' בסוף הפסוק הנדון העוסק בבחירת הלויים - היה נשמע כאילו פסילת הבכורים באה בתור עונש על מעשיהם בענין העגל; לכן בא "אני ה'" באמצע הפסוק, מיד לאחר בחירת הלויים ולפני 'תחת כל בכור', ללמדנו שפסילת הבכורים לא באה כעונש על השתתפותם בעבודת העגל, שעל זאת היו מהם שכר נידונו למות ואחרים שעשו תשובה או שלא חטאו כלל, אלא שפסילתם באה משום שהלויים נמצאו יותר ראויים לתפקידים ומעמדם, וכתשלום שכר על נאמנותם ומסירותם לה' והתנדבותם כאיש אחד לנקום בעובדי העגל ללא משוא פנים (כמתואר בדברים לג, ט). מכאן חציצת הביטוי "אני ה'" בין 'ולקחת את הלויים לי' ובין 'תחת כל בכור בבני ישראל' שבפסוק הנדון.

5 ונראה להציע, שלפי האמור אופן הגיית הוי"ו של המילה 'ואני' בקשר לבחירת הלויים תלוי במשמעות לשון 'ואני': לפי הדעה שמשמעה 'בשמחה' - יש להאריך ולהגביה את הקול בהגיית הוי"ו כדי שתישמע כהברה נפרדת, וה, שהיא משמשת לשם קריאה של הבעת שמחה; לעומת זאת, לפי הדעה שהמילה 'ואני' פירושה 'ה' ובית דינו' - יש לקצר ולהנמיך את הקול בהגיית הוי"ו שבה מרומזת השתתפותו של בית דין של מעלה, כדי לציין בכך את מיעוט ערכה של השתתפות זו (על מאמרי המסומן לעיל הערה 1 בהערה 4).